MARI PETTERSVOLD
SOLVEIG ØSTREM

Profesjonell uro

Barnehagelæreres ansvar, integritet og motstand

FAGBOKFORLAGET

Profesjonell

uro

MARI PETTERSVOLD
SOLVEIG ØSTREM

Profesjonell uro

Barnehagelæreres ansvar, integritet og motstand

FAGBOKFORLAGET

Copyright © 2019 by
Vigmostad & Bjørke AS
All Rights Reserved

1. utgave 2018 / 2. opplag 2019

ISBN: 978-82-450-2845-4
ISBN (trykt): 978-82-450-2138-7

Tilrettelagt for e-bok: John Grieg, Bergen

Forsidedesign ved forlaget

Forfatterne har fått støtte fra Det faglitterære fond.

Spørsmål om denne boken kan rettes til:
Fagbokforlaget
Kanalveien 51
5068 Bergen
Tlf.: 55 38 88 00 Faks: 55 38 88 01
e-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

Materialet er vernet etter åndsverkloven.
Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarfremstilling
bare tillatt når det er hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.

Innhold

Kapittel 1

Profesjon og ansvar 9
Detaljstyring av barnehagelæreres arbeid 10
Vilkårene for kritikk 15
Profesjonens ansvar og kritiske stemme 18
Profesjonell uro 20
Kritikk er mulig 23
Innholdet i boka 25

Kapittel 2

Forskningsprosjektet «Profesjon og ansvar» 27
Forskningstema og sentrale premisser og begreper 27
Forskningsspørsmålene 31
Utvalget 32
Fortelling som forskningsmetode 34
Fortellingene blir til 36
Empirinær, kritisk, tolkende forskningstilnærming 39

Kapittel 3

Fortellingene 43
Motstand mot program eller verktøy 43
Anes fortelling – motstand mot syn på barn og verdiene i ART 44
Stians fortelling – motstand mot ignorering og belønning i «De utrolige årene» 45
Espens fortelling – motstand mot atferdsregulering i «Være sammen» 46
Julies fortelling – nei til TRAS på alle barn 47
Elins fortelling – motstand mot PMTO 48
Motstand mot lite gjennomtenkte tiltak 49
Bjørgs fortelling – motstand mot en ovenfra-og-ned-holdning 49
Jorunns fortelling – motstand mot telleprosedyrer og detaljregulering 51
Marie forteller – motstand mot å registrere detaljert informasjon om barn 52
Mortens fortelling – motstand mot avkrysningspraksis 53
Åses fortelling – motstand mot «ferdigpakker» 54
Uttalt motstand som har ført fram 56
Gretes fortelling – om verdien av å stå opp for metodefriheten 56

Trines fortelling – motstand mot et prosjekt som skal løse problemer som ikke finnes 57
Lisbeths fortelling – motstand mot å registrere feil og mangler hos barn før skolestart ... 59
Katrines fortelling – motstand mot henvisningsprosedyre 60
Å ta grep for å unngå detaljstyring 61
Astrids fortelling – om å lage en buffer mot detaljstyring 61
Samlet oversikt..... 62

Kapittel 4
Stians fortelling 67
Bakgrunnen for tiltaket 68
Motforestillingene 68
Hvordan kritikken – og kritikerne – blir møtt 71
Mange tør ikke ytre seg kritisk..... 72
En profesjon som står for noe 73

Kapittel 5
Hvorfor sier barnehagelærerne nei?..... 75
Vi kan si nei! 76
Argumenter 77
Styringslogikk..... 77
Manglende kritisk refleksjon 78
De viktige argumentene..... 78
Hvilke argumenter finner vi i Anes fortelling?..... 79
Flere fortellinger med lignende argumenter 80
Autoritative voksne – veltilpassede barn?..... 81
Dokumentasjon av aldersadekvat utvikling..... 82
Urimelige og urettferdige krav til barn..... 84
Foreldreveiledning på uholdbare premisser? 85
Prosedyrer for systemets del 86
Tilfeldige tiltak, bestemt av «noen» 87
Et analytisk blikk på argumentene..... 89
Barnet som subjekt i den pedagogiske relasjonen 90
Egen rolle og oppgave som pedagog..... 92
Performativitetens ustoppelige krav..... 93
Profesjonell autonomi og profesjonell integritet..... 94

Kapittel 6
Åpen og skjult kritikk ... 97
Å dokumentere for kommunen ... 98
Å by barnet opp til dans ... 99
Mye som kommer utenfra ... 99
Skjult kritikk ... 101
Stillhetens tall og tale ... 102
Fabrikkering av kvalitet ... 103
Å fly under radaren ... 105
Lite holdbar løsning på sikt ... 106

Kapittel 7
Når kritikken er uønsket ... 111
Julies fortelling ... 111
Hvordan kritikk møtes – et spørsmål om ledelse og maktutøvelse ... 113
En juridisk logikk ... 114
Ledelse som maktutøvelse ... 116
Emosjonelle reaksjoner på saklig kritikk ... 119
Diskusjon: styring, ledelse og maktutøvelse ... 121
Motstand forstått som manglende endringskapasitet ... 122
Maktutøvelse – et spørsmål om legitimitet ... 125

Kapittel 8
Når kritikken blir omdefinert ... 129
Maries fortelling ... 129
Fra sak til person ... 130
Kritikkens U-sving ... 132
Kritikk som menneskelig grunnvilkår ... 134
Kjønnsdimensjonen ... 135
Ytringsfrihet i arbeidslivet ... 136
Hvem tjener på at kritikken stilner? ... 140

Kapittel 9
Når kritikken blir lyttet til ... 141
Lisbeths fortelling ... 142
Det nytter å si ifra ... 143
Doble standarder ... 146

Verdien av å være en lyttende leder 150
Ujevn kvalitet – et resultat av politisk satsing? 152

Kapittel 10
Følelsene 157
Hva slags følelser finnes 158
Irritasjon, indignasjon, sinne 158
Resignasjon, frustrasjon, avmakt 159
Tristhet, ubehag 159
Glede, stolthet, begeistring 160
Å bli følelsesmessig berørt 161
Følelser som drivkraft 161
Følelser som reaksjon 162
Følelser kan ikke elimineres 164
Følelser, profesjonalitet og dømmekraft 167

Kapittel 11
Å vite hva man vil 171
Vi må ta grep selv 172
Motstand gjennom handling 175
Tillit til profesjonen 178
Selvomsorg 180
Profesjonsutøveren og de andre aktørene 182

Kapittel 12
Profesjonell uro 185
Hva kritiseres, hvorfor og hvordan? 186
Hva er avgjørende for at motstand og kritikk får gjennomslag? 188
I hvilken grad bidrar motstanden og kritikken til
en barnehage i samsvar med samfunnsmandatet? 190
Handlingsrom og ansvar 191
Perspektiver på veien videre 192
Lengsel etter noe annet 194
Mer uro 195

Om forfatterne 197
Litteratur 198

Kapittel 1

Profesjon og ansvar

Denne boka er resultat av et forskningsprosjekt om profesjonsutøvere som motsetter seg detaljstyring og krav som går på tvers av deres egen overbevisning om hva som er faglig og etisk forsvarlig. Det dreier seg om profesjonsutøvere som sier nei til å utføre arbeidsoppgaver de ikke kan stå inne for. Kravene det gjelder, kan føres tilbake til målstyring og effektivisering av velferdstilbud, utdanning og andre offentlige tjenester. Temaet er det debattert og skrevet mye om, men boka der profesjonsutøvernes egne fortellinger er sentrale, finnes ikke. Ofte framstilles profesjonsutøverne som avmektige i møte med sterke ønsker om styring fra myndigheter og forvaltning. Det tegner et uriktig bilde, i alle fall er dette bare en liten del av sannheten. Vår kjennskap til utdanningssektoren, og til barnehagefeltet spesielt, tilsier at noe er i ferd med å skje: Flere stiller spørsmål ved legitimiteten ved oppgaver de pålegges av kommunen som eier eller barnehagemyndighet. Flere barnehagelærere ytrer seg kritisk og yter motstand mot forventninger og krav de mener er uforenlige med barnehagens formål. Noen av disse barnehagelærerne kommer til orde i denne boka. Fortellinger fra 15 barnehagelærere gir til sammen et bilde av hva som står på spill i barnehagesektoren i dag, og hvordan styringstendensene utfordrer barnehagelæreres profesjonalitet. Fortellingene handler om hva som utløser motstanden, hvordan den begrunnes, hvordan den blir møtt, og hvilke følger den får. Det handler også om barnehagelærernes opplevelser av prosessene de blir involvert i,

hva som gjør kritikk mulig eller umulig, og de personlige omkostningene ved å være den som sier ifra.

At det er rom for kritikk, har verdi i seg selv, men det er hva den bidrar til, som må være det vesentlige. Vi har derfor villet undersøke hva det kan tilføre barnehagen at noen motsetter seg detaljstyring. Uten dyktige barnehagelærere er det vanskelig å se for seg gode barnehager der potensialet i barnehagens brede formål realiseres. Derfor må barnehagelærerne gis mulighet til å gi arbeidet en retning som er faglig og etisk forsvarlig ut fra deres verdistandarder. Å kunne si ifra om forhold som går på tvers av disse standardene, er ikke bare et spørsmål om profesjonell autonomi og integritet, men også om hvem vi lytter til, og hvem som får avgjøre hvilke barnehager vi får. Boka handler dermed også om hva som står på spill i barnehagepolitiske dragkamper, og hva vi kan risikere å miste dersom de kritiske perspektivene ekskluderes.

Vi vil understreke at det ikke handler om å sette de gode profesjonelle opp mot den sterke staten, men at det er mer presist å se dette som et avhengighetsforhold. Som Line Togsverd skriver i sin doktoravhandling om kvalitetsdiskurser på daginstitusjonsområdet, gir det ikke mening «at stille autonome 'gode' professioner op imod en etableret stat, som pålægger professionerne styring og begrænsning» (Togsverd, 2015, s. 57). Det handler altså ikke om den sterke, onde staten mot den lille, gode profesjonsutøveren. Bildet er langt mer komplekst enn som så. Gode barnehager er – på samme måte som staten – avhengige av profesjonsutøvere med en viss autonomi og integritet. Vi vil derfor hevde at det er i alles interesse at profesjonen har et verdigrunnlag, og at det kommuniseres eksplisitt.

Detaljstyring av barnehagelæreres arbeid

Denne boka er en selvstendig utgivelse, og ikke noe av materialet den bygger på, har vært presentert tidligere. Boka kan likevel leses som en forlengelse av bøkene *Mestrer, mestrer ikke. Jakten på det normale barnet*

(Pettersvold & Østrem, 2012) og *Profesjon og kritikk* (Hennum, Pettersvold & Østrem, 2015a). Den første handler om kartleggingsverktøy og pedagogiske programmer som mange barnehager blir pålagt av barnehageeieren og/eller lokale myndigheter å bruke, og om hvordan styringstendensene i offentlig sektor fører til at barnehagens formål kommer i skyggen av mer eller mindre vilkårlige detaljmål. Vi skriver om hvordan programmer og verktøy som selges inn mot barnehager som *tidlig innsats*, fortrenger den helhetlige tilnærmingen til omsorg, lek, læring og danning. I den andre boka, som er en antologi med tolv bidragsytere, rettes oppmerksomheten mot kritikkens vilkår i en sektor som blir utsatt for målstyring og effektivisering, og der profesjonsutøvere må forholde seg til krav om standardisering, rapportering og såkalt evidensbasert praksis.

Når vi sier at denne boka kan leses som en forlengelse av tidligere utgivelser, handler det dels om at vi følger opp noen av de samme problemstillingene, dels om at vi gjennom nye spørsmål og nytt materiale forsøker å få fram hvordan situasjonen i barnehagen endrer seg kontinuerlig. Barnehagelærernes fortellinger viser at barnehagen står overfor mange av de samme utfordringene som da vi ga ut *Mestrer, mestrer ikke*. Detaljstyring av barnehagen handler ofte om at barnehagen pålegges å ta i bruk bestemte pedagogiske programmer eller verktøy. Det ser ut til å være et mønster at det er slike pålegg som utløser barnehagelærernes motstand. Når barnehagelærere sier nei, handler deres nei ofte om at de ikke ønsker at disse programmene skal legge føringer for det pedagogiske arbeidet i barnehagen.

Den barnehagepolitiske konteksten er likevel ikke den samme som den var for seks år siden. Med denne boka forsøker vi å få fram hva som er nytt, og hvilke bevegelser som skapes, ikke minst gjennom barnehagelæreres engasjement. Arbeidet med *Profesjon og kritikk* gjorde at vi ble oppmerksomme på at det finnes mer motstand og kritikk enn vi var klar over. Et eksempel vi har omtalt i boka, er pedagogene i Peters Hus i København, som i et brev til kommunen argumenterte for å ikke ville

delta i et språkprosjekt som var basert på et syn på språk de ikke kunne stå inne for. Ikke bare har vi blitt oppmerksomme på at kritikken finnes. Vi mener også å se at det er blitt mer av den, og at den er blitt tydeligere, mer eksplisitt og mer velfundert og velformulert. Flere barnehagelærere ytrer åpen kritikk, ikke bare fordi de er blitt mer kritiske, men også fordi de tør. Det kan ha sammenheng nettopp med at de kritiske røstene er blitt flere, men også med at barnehagelærernes fagforening – Utdanningsforbundet – er blitt tydeligere. Våre egne erfaringer kan kaste lys over utviklingen som har skjedd de siste årene. Da boka *Mestrer, mestrer ikke* kom ut i 2012, ble den av mange ansett som kontroversiell, enkelte omtalte den som en brannfakkel, noen ønsket ikke å bli assosiert med den, til tross for at de var enige i framstillingen, og noen fortalte at de leste boka i smug. Men etter hvert har dette blitt en bok som leses mye, og som det ofte refereres til – den er trykt i fire opplag og innkjøpt av Kulturrådet. Det er ikke lenger kontroversielt å påpeke sammenhenger mellom målstyring, New Public Management og kartlegging av barnehagebarns ferdigheter. Det er også blitt stuerent å si at kommersielle interesser spiller inn når pedagogiske programmer selges inn til kommuner, som løsning på alt fra frafallsproblematikk og rusproblemer blant ungdom til manglende norskkunnskaper ved skolestart.

Mye har stått på spill for barnehagen gjennom de siste årene, og det har vært sterke meningsbrytninger i debattene som har pågått. I kjølvannet av *Mestrer, mestrer ikke* fikk vi ofte henvendelser fra barnehagelærere eller kollegaer ved andre høgskoler som var enige i våre synspunkter, og som oppfordret oss til å skrive avisinnlegg når nye saker kom på dagsordenen. Vi får færre slike henvendelser nå. Flere skriver selv. Det som fikk betegnelsen «Barnehageopprør 2016», kan sies å markere et vendepunkt. Foranledningen var regjeringens forslag til ny barnehagelov, der det ble åpnet for å innføre læringsmål i barnehagen og mer kartlegging av barnas ferdigheter. De siste månedene før saken ble behandlet i Stortinget, ble det skrevet rundt 100 avisinnlegg der barnehagelærere, lærerutdannere, studenter, forskere, foreldre og fagforeningsrepresentanter

tok til orde for å hindre regjeringens forslag i å få gjennomslag. I tillegg kom utallige ytringer på Twitter og Facebook. Etter at det ble klart at regjeringen ikke fikk flertall i Stortinget, holdt barnehagelærer og daværende redaktør for tidsskriftet *Barnehagefolk*, Mona-Lisa Angell (2016), en appell i Lærernes hus der hun oppsummerte: «Denne våren har vi skrevet og skrevet: Vi har rett og slett skrevet historie!» Hun omtalte de mange ytringene som «elegant, velformulert og faglig begrunnet bråk», og hun mente de samlet måtte ha gjort det klart at om barnehagens verdier settes under press, vil barnehagelærerne stå opp for disse verdiene og si klart ifra. Slik uttrykte hun det:

> Enhver som prøver å redusere barnehagen til et politisk virkemiddel for å oppnå noe annet, det være seg bedre skår på PISA-tester, mindre kriminalitet, frafall i videregående eller en av de andre tingene noen helt andre enn barnehagebarn bør ta konsekvensene av, skal heretter ane hva som venter – opprør. For sett med barnehagelærerøyne er å redusere barnehagen til et politisk virkemiddel det samme som å redusere barns liv til et virkemiddel – og DET skal vi ha oss frabedt. (Angell, 2016)

Barnehageopprøret våren 2016, som kom til uttrykk i den offentlige debatten, handlet om motstand mot en politisk tendens på nasjonalt nivå. Fortellingene i denne boka handler om motstand som kommer til uttrykk i dialog med ledere eller barnehagemyndigheter på lokalt nivå, mot konkrete utslag av den samme tendensen. Kritikken av de generelle tendensene som har gjennomsyret utdanningsfeltet det siste tiåret, er i og for seg velkjent. De konkrete fortellingene er det trolig mange av, men de er mindre kjent. Enkelte saker har imidlertid vært viet oppmerksomhet. Fra skolen kjenner vi saken der Sandefjord kommune i 2011 påla lærerne å bruke et skjema der barneskoleelever skulle vurderes med 70 avkrysninger for «under forventet», «tilfredsstillende» eller «over forventet» måloppnåelse. Mange av lærerne reagerte, men følte seg presset til å fylle ut skjemaet. To av lærerne nektet fordi de mente avkrysningspraksisen var uforenlig med skolens

verdigrunnlag og skadelig for elevene. De ble truet med oppsigelse, men sto fast ved beslutningen og lot seg ikke true til å gå på akkord med egen overbevisning. For dem handlet det om å stå opp for elevene og for sine egne og skolens verdier, og at de ikke ville være med på å skape en ensidig prestasjonsorientert skole. I 2015 ble de to lærerne tildelt Zola-prisen for sivilt mot (Jelstad & Vedvik, 2015).

Samme år var barnehagen i ferd med å få en lignende sak som ble omtalt i bladet *Utdanning* under overskriften «Politikerne overkjører faglige råd». Som del av en rusmiddelpolitisk handlingsplan hadde politikerne i Vefsn kommune vedtatt at programmet «De utrolige årene» skulle innføres i barnehagene. Programmet «kommer fra USA og ble i utgangspunktet laget for barn med store atferdsvansker» (Skaar, Sæter, Ghosh, Aagedal & Svaleng, 2015). Kommunen hadde ikke spurt noen av barnehagenes fagfolk om barnas behov for det aktuelle programmet, eller om programmet overhodet var aktuelt å ta i bruk. De to barnehagene som ble plukket ut som pilotbarnehager, ønsket ikke å bruke «De utrolige årene», og alle styrerne i de kommunale barnehagene protesterte. I sin begrunnelse, som er gjengitt i *Utdanning*, viste de til at programmet var uforenlig med deres syn på barn og forståelse av relasjoner:

> Styrerne ønsker ikke å utsette barnehagebarna for metoder som ignorering og 'nabo-ros'. De vil ikke gå med på at et barn som bråker, skal bli totalt ignorert, mens barnet ved siden av plutselig skal overøses med ros. Styrerne mener at metodene er bakstreverske og stammer fra en tid da barn ble behandlet som objekter, og ikke subjekter. Styrerne vil at personalet skal være ærlige og direkte i sin kommunikasjon med barna. De vil bygge gode relasjoner til alle barn.
>
> – Vi får ikke respekt for fagligheten vår. Men vi vil ikke gå med på at én metode skal brukes på absolutt alle barn. Alle barn har jo ikke atferdsproblemer, sier Tanja Aanes, som er styrer i en av pilotbarnehagene. – De pedagogiske utfordringene er sammensatte og komplekse, og det finnes ingen pedagogiske mirakelkurer, sier hun. (Skaar mfl., 2015)

Utdanningsforbundet mente saken i Vefsn minnet sterkt om Sandefjord-saken. Forbundets leder, Steffen Handal, sa at han var kritisk til at kommunen ikke vil lytte til barnehagelærernes faglige råd. Han hadde stor forståelse for at styrere og pedagogiske ledere i Vefsn reagerte. «De kjenner jo en yrkesetisk forpliktelse til å gjøre det de mener er best for barna», sa han. Han viste til at barnehagelærere kjenner barna og har den kompetansen som skal til for å gi hver enkelt et tilpasset pedagogisk tilbud, og derfor bør ta slike pedagogiske beslutninger. «Når politikere og byråkrater overstyrer profesjonen og detaljstyrer det pedagogiske arbeidet i barnehagen på denne måten, vil det kunne gjøre mer skade enn gagn», sa Handal (Skaar mfl., 2015).

Vefsn-saken har flere likhetstrekk med fortellinger i denne boka. Flere av fortellingene viser hvordan detaljstyring av barnehagens arbeid skjer ved at barnehageeieren eller kommunen som barnehagemyndighet vedtar å innføre et bestemt program, og at vedtaket gjøres uten at man spør barnehagelærerne om verdien av et slikt tiltak. «De utrolige årene» står sentralt i en av fortellingene.

Vilkårene for kritikk

Barnehagelæreres fortellinger om motstand må ses i en større kontekst. At man som profesjonsutøver åpent kan fremme kritikk, er et spørsmål om demokrati, ytringsfrihet og tillit til profesjonen. Fra flere studier kjenner vi til at kritikken og ytringsfriheten i arbeidslivet har begrensede vilkår. Fafos studier av ytringsfrihet og varsling på norske arbeidsplasser viser at hensynet til en virksomhets omdømme legger en demper på ytringene. Det blir problematisk med flere stemmer når man vil formidle et konsist og entydig inntrykk utad. Følgelig kan det oppstå et behov for å holde profesjonsutøverne i sjakk, og for å utforme retningslinjer som kan regulere hvem som kan uttale seg på vegne av organisasjonen, og hvor fritt man kan ytre seg på egne vegne. Det er typisk for slike retningslinjer at de legger vekt på lojalitet til arbeidsgiveren og virksomheten, ikke

lojalitet til brukerne eller offentligheten (Trygstad, 2014, s. 200). Sissel C. Trygstad viser at kvinner er mer tilbøyelige enn menn til å ta hensyn til omdømme og følgelig begrense ytringsfriheten. Dette er verdt å merke seg når det gjelder en kvinnedominert sektor (Trygstad, 2014, s. 195). At ansatte i store organisasjoner er mer villige til å ta hensyn til omdømme. Dette er interessant med tanke på tendensen til at små barnehager slås sammen til store og såkalt robuste virksomheter. Trygstad viser også at med høyere utdanning er man mindre villig til å ta hensyn til omdømmet (Trygstad, 2014, s. 195).

I en nyere studie, basert på et større representativt utvalg arbeidstakere, konkluderes det med at én av fire møtes med uvilje fra ledelsen dersom de kommer med kritiske synspunkter om forhold på jobben (Trygstad & Ødegård, 2016, s. 154). Videre svarer nesten fire av ti at toppledelsen begrenser deres muligheter til å ytre seg offentlig, av hensyn til virksomhetens omdømme. Så mye som en av tre mener at muligheten til å offentlig omtale alvorlige kritikkverdige forhold på arbeidsplassen begrenses av overordnede (Trygstad & Ødegård, 2016, s. 55). Studien, som handler om varsling og ytringsfrihet blant medlemmer i sju forbund, deriblant Utdanningsforbundet, vitner om at det er en rekke vilkår som hindrer kritikk og varsling av kritikkverdige forhold. Halvparten av medlemmene i forbundene har unnlatt å varsle, selv om de har opplevd eller vært vitne til kritikkverdige forhold. Tausheten begrunnes med frykt for ubehageligheter, at de personlige omkostningene kan bli for store, og at det kan ødelegge karrieremulighetene (Ødegård, Trygstad & Steen, 2016, s. 57–58). Samlet viser undersøkelsen at ledelsens håndtering er særlig avgjørende for om man ytrer seg fritt.

I den hittil siste av Fafos studier av ytringsfrihet og varsling i norske kommuner og fylkeskommuner framgår det at nær 40 prosent av de ansatte er helt eller delvis enige i at toppledelsen setter grenser av hensyn til virksomhetens omdømme, også når det gjelder alvorlige kritikkverdige forhold på arbeidsplassen. 19 prosent svarer at ansatte blir irettesatt når de uttaler seg offentlig. Kvinner vurderer sine ytringsbetingelser

– både internt og eksternt – som dårligere enn menn. Det samme gjelder arbeidstakere som har vært gjennom en omstillingsprosess i løpet av de to siste årene (Trygstad, Ødegård, Skivenes & Svarstad, 2017, s. 8).

Den danske sosiologen Rasmus Willigs forskning om kritikkens vilkår i arbeidslivet viser at kritikken finnes, men at den mangler en infrastruktur som gjør at den når fram dit den skal (Willig, 2009, 2016). I *Umyndiggørelse* fra 2009 har han undersøkt vilkår for kritikk blant pedagoger. Pedagogene hadde erfart at det ble verre dersom de forsøkte å gi uttrykk for kritikken. Forsøket slo tilbake som en boomerang. Kritikken ble ikke bare «avvæpnet», den kom «bevæpnet» i retur (Willig, 2009, s. 145). En følge av å ikke bli lyttet til er, ifølge Willig, et demokratisk underskudd og en umyndiggjøring av profesjonsutøvere. Vi kommer nærmere inn på Willigs funn i kapittel 8.

At kritikken har dårlige vilkår, og at profesjonsutøvere påtvinges oppgaver de ikke kan stå inne for, kan føre til ønsker om å slutte. I en dansk undersøkelse har 405 folkeskolelærere med egne ord beskrevet hvorfor de sluttet som lærere. Grunnene de oppgir, er at det ikke er tid til å være lærere, at de føler at de svikter barna, at det ikke er plass til deres profesjonelle vurderinger, og at de opplever moralsk stress. Mange viser til dårlig ledelse, særlig ledere med sterk lojalitet til «udefrakommende og oppefrakommende styringsinitiativer». Lærerne opplever press på sin profesjonelle integritet – uttrykt som et ønske om å gjøre en god jobb (Pedersen, Böwadt & Vaaben, 2016, s. 39 og 52). Vi antar at disse forholdene kunne vært annerledes med større rom for kritikk.

Vi vil også nevne en undersøkelse gjennomført våren 2015 av den danske fagorganisasjonen for pedagoger, BUPL, som viser at 36 prosent av 121 ledere holder kritikk tilbake. Det dreier seg om uholdbare arbeidsforhold de er kjent med, som at det er for få ansatte, og annet som hindrer de ansatte i å gjøre godt arbeid. Lederne oppgir også at det er ting de som ledere ikke kan uttale seg offentlig om. Det som holder dem tilbake, er frykten for negative reaksjoner fra kommunen og fra deres egen leder (Mølgaard, 2015).

Alle disse fenomenene er på hver sin måte et problem – de som slutter, de som vurdere å slutte, og de som blir, men holder kritikken tilbake. Den siste undersøkelsen viser at det er viktig å tematisere ledernes rolle, og problemet med taushet satt i system på alle nivåer, også ledelsesnivåer.

Profesjonens ansvar og kritiske stemme

Barnehagelærerens profesjonelle ansvar er basert på tillit fra samfunnet. Tilliten er basert på at barnehagelæreren gjennom sin utdanning har tilegnet seg kunnskap og verdier som gjør det mulig å realisere barnehagens formål. Spenningene som oppstår mellom profesjon og forvaltning, bunner gjerne i ulike forståelser av ansvar, to vidt forskjellige ansvarslogikker, som kan beskrives med de engelske ordene *responsibility* og *accountability* (Solbrekke & Østrem, 2011). Responsibility dekker det som tradisjonelt assosieres med profesjonelt ansvar. Dette ansvaret springer ut av at vi som samfunn har tillit til at profesjonsutøvere handler ut fra pålitelig kunnskap og moralsk dømmekraft. Lojaliteten ligger primært hos den som tjenesten er til for, barnehagelærerens lojalitet ligger altså hos barnet. «Accountability» kan oversettes med regnskapsplikt. Det dreier seg om plikt til å levere resultater i henhold til forutbestemte mål. Lojalitet er ensbetydende med lydighet overfor ytre krav (Solbrekke & Østrem, 2011, s. 202–203). Bernt Andreas Hennum og Solveig Østrem understreker i boka *Barnehagelæreren som profesjonsutøver* at begge dimensjonene ved profesjonelt ansvar er nødvendige, men at det er problematisk hvis den ene logikken dominerer i forhold til den andre. De skriver videre: «Det er også uheldig om regnskapspliktenes logikk, som er basert på et økonomisk og juridisk rasjonale, også legger føringer for deler av profesjonsutøvelsen som hører inn under etikken og pedagogikkens område» (Hennum & Østrem, 2016, s. 124). Problemet er altså ikke at barnehagen forventes å forholde seg til gitte kvalitetsindikatorer på områder der slike indikatorer er fornuftige, for eksempel andel barnehagelærere, antall kvadratmeter per barn og hvor mange barn det er per

ansatt. Problemet oppstår når accountability-logikken vokser ut over sitt område og gjøres gjeldende der det som behøves, er en helt en annen form for ansvar. Da kan det være nødvendig å ytre kritikk og yte motstand mot kravene man som profesjonsutøver møter. Å ta ansvar kan bety at man sier nei til å gjennomføre det man blir pålagt.

Vi vil hevde at profesjonsutøverens kritiske stemme er særdeles viktig i en tid da mange vil mye med offentlige institusjoner, som barnehager og skoler, og det er fare for at regnskapsplikten blir dominerende. Dette kan relateres til profesjonens kritiske etos, forstått som profesjonens normative grunnlag. Katrin Hjort (2005, 2012) påpeker at etos er kjernen i en profesjon og det som gir profesjonen legitimitet. I et intervju sier hun at etos er avgjørende for at «en profession kan holde selvjustits indadtil, og at den får social legitimitet eller tillid udadtil» (Lønstrup, 2013). Hun sier videre at det de profesjonelle bekjenner seg til, ut fra hvilke overveielser, og ut fra hvilke kriterier, er spørsmål som i stigende grad blir stilt i offentlige debatter. Hjort viser til at det latinske ordet *professio* betyr 'offentlig bekjennelse'. Det vil si at som profesjonell bekjenner man seg til et høyere formål og gjør egeninteresse underordnet. Vi kan si at både kritikken og motet til stå opp for sentrale verdier inngår i barnehagelæreres etos. *Parrhesia* er et annet begrep som kan knyttes til det profesjonelle ansvaret. Det betyr frimodig ytring av det en selv vurderer som sanne oppfatninger, til tross for at det er forbundet med risiko (Raaen, 2005, s. 5). Finn Daniel Raaen betrakter parrhesia som motmakt og som en moralsk plikt. Men det er ikke tilstrekkelig med frimodighet og mot. For å ha troverdighet i den faglige og fagpolitiske diskusjonen, må man også ha gode og etterprøvbare argumenter. En parrhesiastes er en som kan tilføre samtalepartneren sin noe nytt og annerledes, noe som kan utvide den andres referanserammer. Parrhesia må derfor være basert på *mathesis*, det vil si læring og visdom, og tilstrebe *paideia*, det vil si intellektuell og moralsk danning. Ellers blir det hele bare dårskap (Raaen, 2005, s. 6). Troverdighet og sannferdighet er med andre ord nær forbundet med hverandre.